

ATATÜRK NE İDİ?

FALİH RIFKI ATAY

Özet

Falih Rıfki Atay, bu eserinde kendi anılarından ziyade Ahmet Cevdet Paşa gibi vakanüvislerin yazdıklarına referans vererek kronolojik olmayan bir şekilde, Mustafa Kemal Atatürk öncesi ve sonrası zamanları aktarıyor. Bu şekilde okuyucuyu Atatürk'ün öncüsü olduğu reformların anlamını kavramaya davet ediyor. Üzerinde durduğu temel konu, toplumun eğitim yoluyla modernleştirilmesi mümkün olmadığına demokrasinin işlevsiz kalacağıdır.

Kişiler

Ali Fuat Cebesoy

Bedii Faik Akın

Bülent Ecevit

Douglas MacArthur

Enver Paşa

Fethi Okyar

Franz Joseph Hermann Michael Maria von Papen

Hamdullah Suphi

İsmet İnönü

Kâzım Karabekir

Kâzım Orbay

Mahmut Esat Bozkurt

Recep Peker

Refet Bele

Şükrü Saraçoğlu

Yunus Nâdi

Asker ve siyasetçi

Yazar

Siyasetçi

Amerikalı asker

Asker ve siyasetçi

Asker, diplomat, siyasetçi

Alman diplomat ev devlet adamı

Yazar, öğretme ve siyasetçi

Asker ve devlet adamı

Asker ve siyasetçi

Asker ve siyasetçi

Devlet adamı

Asker ve siyasetçi

Asker ve siyasetçi

İktisatçı ve siyasetçi

Gazeteci ve siyasetçi

OLAYLAR

Diktatör Mü Özgürlükçü Mü?

Bir akşam Sarayburnu'nda Mustafa Kemal etrafındakilere kimde küçük bir defter olup olmadığını sorar. Garson ona bir not defteri uzatır. Mustafa Kemal bir şeyler yazdıktan sonra defteri Falih Rıfki'ya verir ve gözden geçirmesini ister. Falih Rıfki yazının Latin alfabesiyle yazıldığını görünce şaşırır. Yazılanları okur ve birden herkes alkışlar. Mustafa Kemal iki gün sonra Anadolu yolculuğuna çıkar ve halka yazı dersleri verir. Bu tepeden inme bir yöntemdir ve kesin olarak diktatörce alınmış bir karardır. Fakat aynı dönemin anayasasında rejimin milletin hakimiyetinde olduğu, milleti ancak meclisin temsil ettiği yazılıdır. Bu da demokratiktir.

Bir ara cumhurbaşkanına veto ve fesih hakkı tanınmasıyla ilgili mecliste tartışma çıkar. Mustafa Kemal her ihtimale karşı bu iki hakkı kendinde bulundurmak ister. Buna karşı çıkan Şükrü Saraçoğlu ile Mahmut Esat Bozkurt'u evine davet eder ve sabaha kadar tartışırlar. Sonunda bu haklardan istemeyerek de olsa vazgeçer. Sonrasında ikisini de bakan yapar.

Devrim kanunlarının tartışıldığı sırada kanunlara karşı çıkanları tehdit eden Mustafa Kemal ile bu haklardan vazgeçen Mustafa Kemal aynı kişidir. Zira kendisi tartışmaya açık biridir. Karakteri demokrattır. Falih Rıfki hiçbir fikrini saklamadan onunla tartışabilir.

Mustafa Kemal diktatör sözcüğünden hoşlanmaz. Zira görevinin özgürlüğün ön koşullarını hazırlamak olduğunu düşünür. Milli mücadele yıllarındaki Kuvayi Milliye Meclisinde birçok gerici isim vardır. Bu meclis dört yüze yakın medrese açtırır, resim dersini kaldırır, alkollü içkiyi yasaklar. Mustafa Kemal'in arkadaşları ona bu meclisi dağıtmasını söyler fakat o, uygun koşullar oluşmadığı için düşüncelerini

herkesle paylaşmamayı yeğler. Dönemin ürünü olan milli marş Batı'yı "tek dişi kalmış canavar" olarak tanımlarken o, Batı'dan kurtulmanın yolunu Batı'ya katılmakta görür. Meclissiz kalmayı asla düşünmez. Fransızların ünlü sözünde olduğu gibi en kötü meclisin meclissizlikten iyi olduğuna kanaat getirir.

Devrim kanunları bu kanunları benimsemeyen milletvekilleriince Mustafa Kemal'in baskısı üzerine onaylanır. Zira onun amacı Tanzimat sürecinin yapamadığını yapmaktır. Buna göre, rejimin devamlı bir özgürlükler rejimi olması için din Tanrı ile kul arasında bir inanç meselesi olarak kalmalı, insanlar laik ve pozitif bilimlere dayanan bir öğrenim görmeli, vicdan şeriatçıların tekelinden arındırılmalıdır. Millet'in egemenliği ancak bunlar gerçekleştikten sonra mümkün olabilir. O nedenle millet'in hakimiyeti Mustafa Kemal'in yaşadığı günlerin gerçekliği değil, uzun vadedeki amacıdır.

Terakkiperver Fırka

Terakkiperver Fırkası muhalif olarak kurulur ve programının başına dini hislere saygı sözü yerleştirilir. Ramazan ayında herkes oruç tutarken, dini kitaplar basılırken, din adamı yetiştiren imam-hatip okulları açıkken bu ifadenin ne anlama geldiği tartışma kaynağıdır. Ülkedeki gericileri kendine çeken bu siyasi oluşum İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikast girişimi sonrasında kapatılır.

CHP'de İki Eğilim

Zaman içinde CHP'de iki eğilim ortaya çıkar. Fethi Okyar'ın temsil ettiği bir grup ekonomi alanında 19. yüzyıl liberalidir ve devletçiliğe karşıdır. Mustafa Kemal, ekonomik ve sosyal anlamda birbirinden farklı şeyler savunan iki parti ile demokrasiye geçişin kolaylaşacağını düşünür. Falih Rıfkı bunun tartışıldığı bir toplantıya denk gelir ve fikrin işe yaramayacağını ifade eder. Nitekim, Serbest Fırka içinden biri Kütahya'da tekkelerin açılacağını vadetti, bir başkası Yalova köylerinde Mustafa Kemal'in namaz kılmadığını söyleyerek propaganda yapar. Gericilik faaliyetlerinin artması nedeniyle bu deneme başarısız olur.

Bağımsız Vekiller

Mecliste iki bağımsız milletvekili vardır; Manisa milletvekili Halil Bey ile İzmit milletvekili Sırrı Bey. Seçimler yaklaşırken Mustafa Kemal ikisinin de mecliste bulunmasını istediğini ifade eder. Adayları tespit eden üç kişidir; cumhurbaşkanı, başbakan ve parti genel sekreteri. Mustafa Kemal İstanbul'a gelmek için tren istasyonuna gittiğinde yanında başbakan İsmet İnönü ile parti genel sekreteri Recep Peker vardır. Recep Peker Sırrı Bey'in yeniden meclise girmesine karşı çıkar. Mustafa Kemal yaptığı işleri eleştirilenlere karşı savunabileceğini söyleyerek aynı şeyi yapıp yapamayacaklarını sorar ve iki muhaliften çekinmemelerini söyler. Sonunda ikiye karşı bir kaldığı için Sırrı'yı istemiyorlarsa adaylığına izin vermeyebileceklerini ifade eder. İstanbul'a geldiğinde Refet Bele'nin bağımsız aday olacağını duyunca sevinir. Sırrı'yı istemeyenlerin ondan daha muhalif birinin karşısında ne yapacağını görmek ister. Refet Bele seçildikten sonra Mustafa Kemal'i ziyaret edip ona kimin yardım ettiğini bildiğini söyler ve ona teşekkür eder. Mecliste de pek konuşmaz.

Tartışma Kültürü

Mustafa Kemal, devrim kanunlarını ilgilendirenler dışında hiçbir meclis tartışmasına karışmaz. Salı günleri yapılan parti toplantılarında yapılmadık eleştiri kalmaz. Bakanlar bu eleştiriler karşısında yıpranır. Ayrıca yalnızca tek parti döneminde bakanlar yolsuzluk nedeniyle Yüce Divan tarafından yargılanır.

Falih Rıfkı, H.G. Wells'ten alıntı yaparak modern devletin birincil görevinin topluma danışmadan toplumu eğitmek olduğunu, oy kulübelerinden önce okulların kurulması gerektiğini, eğitimsiz insanın elindeki oy pusulasının sadece faydasız değil aynı zamanda tehlikeli de olduğunu, cahilin milleti olmadığını belirtir.

23 Nisan 1920 ve Sonrası

Mustafa Kemal meclisi nasıl açtığını çevresindekilere anlatır. O günlerde kendisine İngilizlerin yumuşamak üzere olduğu ama onun yüzünden yumuşamadığı söylenir. Arkadaşlarından bazıları da bunu onaylar. O da nereye gitmesi gerektiğini sorar, doğuya belki Rusya'ya gitmesi tavsiye edilir. O da gitmek yerine meclisi açar.

Mütareke teklif edildiğinde de kesin zafersiz hiçbir ortalama anlaşmanın uygun olmadığını düşünür. Cephenin ardındaki insanlara bunun ne kadar tehlikeli olduğunu göstermek için teker teker tüm komutanlarla konuşur. Genellikle Türk askerinin saldırı yapamayacağı, yalnızca savunma yapabileceği söylenir. Fakat o, İzmir'i Yunan askerlerinden temizler.

Falih Rıfki, kırk altıncı 23 Nisan'da ülkenin bir yanında Sovyet destekçilerinin diğer yanında Ayasofya'nın cami olmasını isteyen gericilerin olduğunu söyleyerek hayıflanır.

Öncesi, Sonrası

1913 yılında Mustafa Kemal Sofya'da ateşemiliterdir. Elçi de Fethi Bey'dir. Bir gün Sofya'ya onları görmeye gidip dönen İttihat ve Terakki üyesi, Bulgarların kendi fabrikalarında üretilmiş yerli malı kıyafetler giydiklerini söyler. İstanbul'da ise yabancı terziiler İngiliz kumaşından elbise diker, hazır giyimde ise Avusturya malları satılır.

Falih Rıfki *Tanin* gazetesinde çalışırken yazı işleri müdürü Muhiddin Birgen Talât paşa ile birlikte Rusya çarını selamlamaya Livadya'ya gidip gelir. Döndüğünde, akşam yemeğinde çarın Talât Paşa'ya masada gördüğü her şeyin Rus malı olduğunu söylediğinde Talât Paşa'nın kapütülasyonlar yüzünden kendi ülkesinde böyle olmadığını söylediğini anlatır.

Falih Rıfki'nin arkadaşı Bedii Faik'in bir arkadaşı New York'a gider ve ona bir mektup gönderir. Mektupta Browning King adlı bir mağazaya gittiğini, mağazada hazır giyim ürünlerini diğerlerinden daha pahalı bulduğunu, sebebini sorduğunda da kumaşın Türk merinosu olmasından kaynaklandığını öğrendiğini yazar.

Falih Rıfki artık sofradaki tüm yiyeceklerin, giyilen tüm giyeceklerin Türk malı olduğunu belirtir ve inşa edilmekte olan Maçka Oteli'nin yapı malzemeleriyle döşemesinin bile Türk malı olduğunu ekler. Mustafa Kemal'in Türklüğü ekonomiye zorla soktuğunu, Türklerin eskiden yalnızca kırtasiyecisi ve jandarması olduğu yurdun ekonomisini artık eline aldığını ifade eder.

Toplum İçinde Toplum

Tanzimat günlerinden beri Türkiye toplum içinde toplum gibidir; Batı kültürüne açık azınlık ile Doğu kültürünü benimsemiş çoğunluk. Birinin okulu resim ve heykelin günah olduğunu söylerken diğerinin okulu resim ve heykel dersi verir. Birinde medeni kanun söz konusuken diğerinde kadının başı örtülü olmak zorundadır ve bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebileceği söylenir. İkisi de Müslüman olmasına rağmen aralarındaki fark birinin yedinci yüzyıl eğitimini desteklemesi, diğerininse modern eğitimi. Mustafa Kemal'in değiştirmek istediği de budur.

Falih Rıfki Batılı bir düşünürün demokrasinin bir ülkeyi halkın ortalamasına teslim etmek anlamına geldiğini, bu nedenle önce bu ortalamanın fikir ve zevkler bakımından yetiştirilmesi gerektiğini ifade eden sözünü paylaşarak Mustafa Kemal'in amacının da bu olduğuna işaret eder.

Cumhuriyet

Mustafa Kemal meclis başkanıdır. Zaferden sonra ya bu başkanlığı padişaha teslim edecek ya da başkanlığa yeni bir ad konacaktır. Bir gün Hamdullah Suphi koşarak meclisteki başkanlık odasına gelir ve Avrupa gazetesinde cumhuriyet ilan edeceklerine dair bir haber çıktığını, bu haberi tektip etmeleri gerektiğini söyler.

Aynı başkanlık odasında başka bir gün Yunus Nâdi cumhuriyeti en güçlü oldukları zamanda ilan etmeleri gerektiğini söyleyince Mustafa Kemal elini masaya vurarak en güçlü zamanlarının o an olduğunu söyler.

O günlerde başbakan da bakanlar da meclis tarafından seçilir. Bir ara meclis Yusuf Kemal'i seçer. Yusuf Kemal Mustafa Kemal olmadan çalışamayacağını düşünerek kendisine yardım edip etmeyeceğini sorar, Mustafa Kemal kendisinin hiçbir şeye müdahil olmayacağı cevabını verir. Yusuf Kemal bunun üzerine görevi reddeder. Bunun üzerine Çankaya'da İsmet İnönü, Fethi Okyar, Kemalettin Sami ile Halit Paşaların bulunduğu bir toplantı düzenlenir. Toplantıya Mustafa Kemal de davet edilir. O toplantıda Mustafa Kemal ertesi gün cumhuriyeti ilan edeceklerini söyler. Ertesi gün öğleden sonraki toplantıda Mustafa Kemal dışı ağırdığı için fazla konuşamaz, bir saat izin ister. Sonra geri dönüp cumhuriyet rejimini savunur. Gençler de onu destekleyen konuşmalar yapar. İzmir'in

alındığı gün “Yunanlardan kurtulduk, bakalım Mustafa Kemal’den nasıl kurtulacağız” diyen hoca da oradadır. O ve onun gibiler bu konuşmalar karşısında kıvranırlar.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Kâzım Orbay bunu müjdelemek için Ankara’da top attırır. Kâzım Karabekir durumdan habersiz biçimde bunu neden ondan habersiz olarak yaptığını öğrenmek ister. Kâzım Orbay cumhuriyetin ilanını duyurmak için yaptığını söyledikten sonra öncesinde ona sorsa attırmasına engel mi olacağını sorar. Kâzım Karabekir hezeyan içinde cumhuriyete karar vermedikleri cevabını verir.

İttihatçılara Karşı

Falih Rıfki, Ali Fuat Cebesoy’un anılarına referans vererek Mustafa Kemal’in Misakı Milli’yi çok önceden tasarladığını ifade eder. Mustafa Kemal 1907’de henüz bir kolağasıyken Şam’dan Selanik’e aktarılınca Suriye’de kurduğu Vatan ve Hürriyet gizli cemiyetine mensup olan subaylar Selanik’te İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne dahil olur. İttihatçılar Abdülhamid’e meşrutiyeti ilan ettirmeyi hayal eder fakat Mustafa Kemal onlara bunu başardıktan sonraki amaçlarının ne olduğunu sorar. Herkes sonrasının kolay olduğu cevabını verir. 1908’de meşrutiyet ilan edildikten sonra onu öldürtmek için Yakup Cemil adlı bir tetikçi tutmak isterler fakat Yakup Cemil bunu reddeder ve Mustafa Kemal’e temkinli davranmasını telkin eder. Daha sonra bu görevi Abdülkadir adlı biri ve Enver Paşa’nın amcası Halil üstlenir. Ancak başarılı olamazlar.

İkinci Dünya Savaşı Öncesi

Mustafa Kemal dünya savaşının yaklaşmakta olduğunu 1933 yılında öngörür ve 1940-45 yılları arasında dünyanın kaosa sürükleneceğini söyler. General Douglas MacArthur ile görüşür. Bu görüşme daha sonra, 1951’de ABD’de bir dergide yayımlanır. General MacArthur’un aktardığına göre Mustafa Kemal ona Versailles Anlaşması’nın Birinci Dünya Savaşı’na yol açan koşulları ortadan kaldırmadığını, dünün tüm rakipleri arasındaki uçurumu daha da büyüttüğünü, galip devletlerin barış şartlarını yenilen devletlerin etnik, jeopolitik ve ekonomik şartlarını göz önünde bulundurmadan dayattığını, Avrupa’nın kaderinin Almanya’nın tutumuna bağlı olduğunu, ABD’nin Avrupa’daki barış sağlayıcı rolüne devam etmesi gerektiğini belirtir. Nitekim, Von Papen’in Falih Rıfki’ya anlattığına göre Almanya başbakanı olarak Milletler Cemiyeti toplantısına gittiğinde İngiliz ve Fransız devlet adamlarına Versailles Anlaşması üzerinde durmazlarsa bir daha karşılarında kendisini bulamayacaklarını söyler. Sonrasında iktidara Hitler gelir.

Başkalarını Unutmamak

Mustafa Kemal ölmeden bir yıl önce Romanya dışişleri bakanına siyasi liderin görevinin hayatı neşe ve şevkle karşılamak için millete yol göstermek olduğunu söyler. Çeşitli filozofları okur, kimisinin hayatı hiçe eşitlediğini ve mutluluğa yer vermediğini, diğerlerinin de hayatın hiçliğe vardığını, o nedenle neşeli yaşamak gerektiğini savunduğunu görür. Ona uygun olan ikincisidir. Fakat bir şartla: Kişi kendisinden sonra gelecek nesillerin şerefi, varlığı ve saadeti için çalışmalıdır. Üstelik sadece kendi milletinin geleceği için değil tüm dünya milletlerinin geleceği için.

Falih Rıfki bunu örneklendirmek için Mustafa Kemal’in bir anısını aktarır. Mustafa Kemal savaş sırasında askerlik görevini yerine getirirken Erzurum cephesinde olup bitenleri yakından takip eder. Yaveri neden ona ait olmayan konularla ilgilendiğini sorar. O da diğer orduların durumunu bilmezse kendi ordusunu nasıl hareket ettireceğini bilemeyeceği cevabını verir.

Komünizm Üzerine

Falih Rıfki, Mao’nun kitabının Türkçeye çevrilmesine kızar. Komünistlerin meclise girdikten sonra meclisi demokratikleştirdiklerini savunmalarını eleştirir ve aşırı solun iktidara gelmesi durumunda demokrasinin ve parlamentonun ortadan kalkacağını iddia eder. Kuvayi Milliye meclisinin ilk zamanlarında komünistliğin açık bir şekilde savunulduğunu belirtir. Adana milletvekili Damar Arıkoğlu’nun anılarına referans verir.

Arıkoğlu meclisteki komünistlerin ülkenin kurtuluşunu komünizme geçişte gördüğünü, bir an önce komünizme geçilmesini talep ettiğini aktarır. Aksesuarlarında kızıl rengi kullananların sayısı artınca arkadaşlarından biri de bu gürüha dahil olur. Arıkoğlu o arkadaşına nasıl olup da Rusya’yı desteklediğini sorar. Arkadaşı, Versailles Anlaşması’na işaret ederek Rusya’dan başka dostları olmadığı cevabını verir.

İlk Sovyet elçisi olan Medivani Ankara'ya iki yüz kişiyle gelir. Hükümet birçok evi bu heyete ayırır. Zamanla kızıl aksesuar kullananların sayısı artar. Mecliste Bursa milletvekili olan Şeyh Servet ile Afyon milletvekili olan Şükrü Bey ve Tokat milletvekili olan Nâzım Bey komünizmin liderleridir. Bir gün Nâzım Bey'in imzasını taşıyan bir davet mektubu herkesi yeni açılan bir kulübe davet eder. Davette kürsüye çıkan herkes komünizmi över. Hatta İslam'a da uygun bir sistem olduğunu, halife Ebu Bekir'in de komünist olduğunu iddia ederler.

Meclisteki Gericilik

Frengi ve sıtma gibi hastalıkların yaygınlaştığı bir dönemde sağlık komisyonu evlenmek isteyenlerin önce bir hekim tarafından muayene edilmesini önerir. Bunun üzerine, kadın hekimi hayal bile edemeyen hocalar bir kadının erkek hekim tarafından muayene edilmesinin uygun olmadığını söyleyerek buna karşı çıkar. Niğde milletvekili Hilmi Bey, bir arkadaşının eşini muayene ettirmek için eve hekim çağırdığını, hekimin arkadaşının eşiyile bir odaya girip kapıyı kilitlediğini, arkadaşının onları kapının deliğinden gözetlediğini ve gördüklerinden memnun kalmadığını söyleyerek böyle bir kanunu çıkarmanın günah olduğunu savunur. Milletvekili olan bir müftü, tanıdığı birinin eşinin hastalandığını, adamın eşini erkek hekime muayene ettirmek istemediği için bir ebe kadın bulduğunu, ebe kadının adamın eşini dinleyip daha sonra hastalığı hekime tarif ettiğini, hekimin de buna göre bir reçete yazdığını anlatıp böyle bir çözüm önerir. Bunu duyan Bursa milletvekili Dr. Emin, hastasını görmeden reçete yazan doktoru lanetler. Müftü "Allah senin belanı versin" diye karşılık verince Dr. Emin ona bir tokat atar. Sonrasında, aralarında Kuran varken kanun yapmayı kabul etmeyen kimselerin de olduğu meclisteki diğer hocalar Dr. Emin'i linç etmeye kalkar.

Geçmişten

Falih Rıfki Ahmet Cevdet Paşa ile Vakanüvis Lütfi'nin yazdığı tarih kitaplarında aktarılan bazı olaylara referans verir.

III. Selim döneminde Avusturya ve Rusya ile savaştayken bir sadrazam yeniçeri ağasıyla ocak subaylarını yanına çağırır. Hepsi düşmanın kullandığı savaş taktiklerini öğrenmedikçe savaşı kazanmalarının imkânsız olduğunu söyler. Prusya ile ittifak kurma fikri ortaya atılır, hocalar Müslümanların kâfirlerle ittifak edemeyeceğini söyleyerek karşı çıkar.

Yine aynı dönemde Fransız İhtilali olur. III. Selim hazineye para azaldığı için ulemadan destek ister. Şeyhülislam ulemanın duasının avamın duasıyla bir olmadığını, paraları bulunmadığını söyler. II. Selim altın ve gümüş eşyayı yasaklayıp hepsini darphaneye paraya çevirince bu sefer de devlete söz etmeye başlarlar.

III. Selim yeni düzen anlamına gelen Nizamıcedid ordusunu kurar. Ayasofya'da hatipken ulema rütbelerini hızlıca elde edip Rumeli kazaskerliğine yükselen Hafız Derviş Efendi âsiler tarafından III. Selim'e aracı olarak gönderilir. III. Selim sonunda orduyu ilga eder.

Falih Rıfki, Yeniçeri Ocağı'nın III. Selim'den öç alması gibi devrim düşmanlarının da Mustafa Kemal'i kâfirlikle suçladığını söyler. Nitekim meclisteki Nurcular III. Selim'e kadar tüm Batı medeniyetçilerini komünistlikle suçlayarak kendi eğitim sistemlerini komünizme karşı verilen bir savaş olarak tanımlar. Falih Rıfki bunu geçmişin bir türlü geçip gidememesi olarak yorumlar.

Okuyucusuna Verdiği Cevaplar

Falih Rıfki bir okuyucusundan gelen mektuba dayanarak Ayasofya'nın Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle müzeye dönüştürüldüğünü, böylece eski tip din ayrılıkçılığının devam etmeyeceğini, Fatih'in İstanbul'u aldığı anda namaz kılacak yer olmadığını ama artık İstanbul'da birçok cami bulunduğunu yazar. Ayrıca Arap yazısına meşruiyet kazandırmak ve Diyanet İşleri Başkanlığını bakanlığa çevirmek için çalışanlarla anayasaya devletin dininin İslam olduğunu belirten bir ibare eklemek isteyenler olduğunu, bu nedenle demokrasi eğer Türklüğü geriye götürmeksene onu yıkacak ilk gönüllünün kendisi olduğunu belirtir.

Nuri Sait Paşa'nın Anısı

Irak başbakanı Nuri Sait Paşa Osmanlı'da Mustafa Kemal'le aynı orduda çalışırken bir akşam yemek yerken sofrada bulunan bir hekim İstanbul'a gitmek için izinli olduğunu söyler. Mustafa Kemal ordunun tifüsten kırılırken onun nasıl olup da İstanbul'a keyif çatmaya gideceğini sorgulayarak ağzını geleni

söyler. Hekim sarhoş da olduğu için bir şişeyi Mustafa Kemal'in kafasına atar. Aradan yıllar geçer, Nuri Sait Paşa Mustafa Kemal'i Türkiye'de ziyarete gelir. Sohbet esnasında ona o hekime ne olduğunu sorar. Mustafa Kemal de bir ordunun sıhhiye reisi olduğunu söyler. Nuri Sait Paşa, Mustafa Kemal'in ne kadar geniş yürekli olduğunu düşünür.

Masonluk

Gazetelerde çıkan bir haber bir bakanın mason olduğunu iddia eder. Bakan da bu haberi yapan kişiyi dava eder. Falih Rıfkı bu tartışmanın yabancı dillere çevrilmesi durumunda Türkiye'nin imajının üçüncü sınıf bir topluma dönüşeceğini söyler. Laisizm gibi masonluğun da Türkiye'deki cahil kitleler tarafından dinsizlik anlamında kullanıldığını ama yakın arkadaşı çevresinden bir din adamının iki haftada bir mason toplantısına gittiği için kendisiyle o günlerde görüşemediğini ekler.

Geçmişten Gelen Bir İkdâm Gazetesinin Çağrıştırdıkları

Falih Rıfkı'nın eline 24 Aralık 1906 tarihinde, Abdülhamid devrinde yayımlanmış bir *İkdâm* gazetesi geçer. Piyasa haberlerine bakıp lahana, pırasa, kereviz, ekmek gibi ürünlerin fiyatlarını inceler. Her şey ucuz olmasına rağmen halkın o günlerde açlık çektiğini, Bâbıâli'de maaşların iki üç ayda bir verildiğini, meşrutiyet ilan edildikten sonra maaşların zamlandığını belirtir. Fakat her şeye rağmen halk o zamanda Abdülhamid destekçisidir. Falih Rıfkı, 1908'de bir plebisit yapılırsa Abdülhamid'in seçileceğinden emindir. Nitekim, 1908'de meşrutiyet saray zulmüne, yolsuzluğa, haksızlığa ve idaresizliğe karşı bir avuç sivil ve asker tarafından gerçekleştirilmiş, 1909'deki ayaklanmada meşrutiyeti ordu kurtarmıştır. O nedenle, Falih Rıfkı Türkiye'de demokrasinin Osmanlı padişahlarına duyulan sempatiyle değil, Atatürkçülükle ayakta kalacağını savunur.

El-Ezher'den Gelen Fetvanın Düşündürdükleri

EL-Ezher'den sosyalistlikle komünistliğin Müslümanlığa aykırı olmadığı fetvası verilir. Falih Rıfkı Türkiye'de bir sol dikta rejimi kurulsaydı aynen bunu savunacaklarını ve milli mücadele yıllarında mücadeleci kâfir ilan edenlerin şeyhülislamla İstanbul'daki hocalar olduğunu ama aynı günlerde aynı medreselerde yetişmiş olan Ankaralı hocaların bunun tam tersini savunduğunu söyler.

1879'da İstanbul camilerinde ders veren Hoca Suavi'nin Kuran'ın her dilde okunabileceğini unutarak sadece ezanı değil, hutbeleri bile Arapça okuttuklarını, dervişliğin İslam ülkelerini sanat, ticaret, ekonomi ve mimari anlamda geride bıraktığını, tekkeleri İslam dünyasına Hıristiyanlığın soktuğunu, dervişliğin aslının rahiplik olduğunu savunduğunu belirtir. Ayrıca aynı hocanın Mekke'de put yapımının insanların onlara tapmasına engel olmak için yasaklandığını fakat artık buna da gerek kalmadığını, Emevi halife Abdülmelik'in Kudüs'te yaptırdığı caminin duvarlarını İslam peygamberinin resimleriyle süslediğini, Bağdat'ta Şeyh Mansur Türbesi'nde bir süvari heykeli bulunduğunu, bunu yaptıranın da halife olduğunu, Semerkand'da Timur'un içine resim ve heykeller koyduğu bir müze yaptırdığını aktardığına da dikkat çeker.

İslam tarihçisi Seyid Emir Ali'den de örnek vererek onun da bağınazlığın henüz güçlenmediği günlerde müziğin yasaklanmadığını, halife Ömer'in bile güzel sesli kadınları duyduğunda durup dinlediğini, halifeler döneminde kadınların erkekler arasında rahatça gezebildiğini anlattığını söyler. Aynı şekilde, tanınmış bir gezginin anlattıklarına göre, Mekke'den dönerken Medine yakınlarında dinlenmek ister ve bir zengin evine girer. Avluya girdikten sonra devesinden inip inemeyeceğini sorar. Ev sahibi inebileceğini söyler ve sohbet ederler.

II. Mahmut'un Resmi

Falih Rıfkı yine tarih kitaplarından bir alıntı yapar. Buna göre, II. Mahmut resim yasağını kaldırmak için makamlara birer resmini astırmak ister. İhtişamlı bir törenle resim Selimiye Kışlasının duvarına asılır, dualar okunarak yirmi bir tane top atılır, oradaki asker resmin önünden yürütülür, kışlanın içi dışı mumlarla donatılır ve havai fişekler atılır. Halk bundan memnun olmadığı ve Arabistan taraflarında tepki oluştuğu için II. Mahmut öncelikle bu resimler de kaldırılır.

Tarihten Notlar

Falih Rıfkı elindeki tarih kitaplarından yola çıkarak, eskiden vezir ve paşaların sakal bırakmalarının zorunlu olduğunu, Hıristiyanların dinlerinin anlaşılması için kıyafetlerine bir işaret eklemelerinin beklendiğini, fayton ilk çıktığında sadece padişahın binebildiğini sonradan diğer devlet büyüklerine de

binme izni çıktığını, II. Mahmut'un tıp okullarını Avrupa örneklerine göre yeniden kurduğunu ve yabancı hoca getirtilip Fransızca eğitim verdiğini, Osmanlı'da verilen bir fetvaya göre başkasına zulüm ve zarar veren şeye rüşvet dendiğini ama sıkıntıları çözmek ve fayda sağlamak için verilen şeye rüşvet denmediğini aktarır.

Çimdik

Falih Rıfki Churchill'in bir yazısında karikatüristlerin Benjamin Disraeli'nin perçemini, William Ewart Gladstone'nin yakasını, baba Churchill'in bıyığını ve Stanley Baldwin'in piposunu büyüterek çizdiklerini yazdığını okur. Churchill'in kendisi de bir gün seçim gezisine çıktığında hizmetçisinin çantasına koyduğu ufak bir şapkayı kullanır. Bunun üzerine, onun da karikatürü büyük bir baş üstüne ufak bir şapka çizilerek yapılır. Churchill yazısında karikatürü yapılmayan ünlü kişilerin üzüldüğünü, kendisinin Fransız sevgisini de Fransız karikatüristlerine borçlu olduğunu belirtir.

Falih Rıfki basın heyeti başkanı olarak San Fransisko'da bir akşam yemeği verir. Otelin hostesi davetin erkek yoğunluklu olmaması bazı önemli ailelerin kızlarını da yemeğe davet eder. Bu davetli genç kadınlardan biri eski bir bakanın yanına oturur. Bu bakan Avrupa'da eğitim görmüş biri olmasına rağmen birkaç kadeh şaraptan sonra kadına çimdik atar. Kadın anlamazlıktan gelince bir çimdik daha atar. Yemek sonlanınca genç kadın Türklerin işkence etmeyi sevdiğini söyleyerek eski bakandan yakını. Falih Rıfki çimdik tıpkı karikatür gibi bir beğeni ifadesi olduğunu o kadına anlatmanın mümkün olmadığını ifade eder.

1879

Padişah Abdülhamid, sadrazam da Sait Paşa'dır. Saraya bir ıslahat mazbatasını sunar. Kuruntulu padişah sadrazamlığının yirmi ikinci günündeki Sait Paşa'yı saraya çağırır ve hançerle üstüne yürür. Ertesi gün Romanya'nın ilk elçisi padişaha yollanan nişanı verecektir. Sadrazam törene gider. Dönüşte mabeynci sadrazamı bekletir ve padişahın bir notu getirir. Notta padişahın onu üzgün gördüğü, buna üzüldüğü ve kendisini ne kadar sevdiği yazmaktadır. Falih Rıfki bu notun klişesini gördüğünü, padişahın dört satırlık notta iki yanlıştığını ve bu hataların ortaokul öğrencileri tarafından bile yapılmayacağını belirtir.

Padişahın Paranoyası

Bir gece Abdülhamid Sait Paşa'yı saraya çağırır ve kendisini tahttan indirmek isteyen gizli bir örgütün lideri olduğuna dair bir soruşturma dosyasını eline tutuşturur. Sadrazam bunun doğru olmadığını söyler. Padişah inanmaz ve mührünü geri ister. Sadrazamın onu koruyan bir ağası vardır. Mühür ondadır ve o da kapının önünde beklemektedir. Sadrazam mabeyn dairesine gidip mührü almak istediğini söyleyince padişah tabancayı çıkarıp sadrazamın başına dayar. Sadrazam mührü gidip almak için izin ister. Padişah çantayı getirir. Mühür alır. Sonra da sadrazamı bir odaya kilitleyebilir. Sait Paşa eşine sarayda tutulacak olursa İngiliz elçisine haber vermesini tembihlediği için eşi dediğini yapar. Elçi müdahil olunca sadrazam da on sekiz saatlik tutsaklığın ardından evine gönderilir. Evine geldiği günün gecesi yine saraya çağırılarak sadrazam yapılır.

Bir gün Bulgar prensi ikiye bölünmüş Bulgaristan'ın doğu kısmının da Osmanlı idaresinden ayrıldığını ilan eder. Bunun üzerine bakanlar oy birliğiyle asker göndermeye karar verir. Bu sırada Bâbüaliye gitmekte olan Sait Paşa saraya çağırılır ve gün batıncaya kadar bekletilir. O sırada Gazi Osman Paşa onu akşam yemeği yemek için odasına davet eder. Tam yemeğe başlayacakken Sait Paşa padişah tarafından çağırılır. Fakat gittiğinde iki saat kadar bekletilir. İki saat sonunda padişah ondan mührünü ister ve hapseder. Sait Paşa kapatıldığı yerde üç saat kadar uyanık bekler. Uykuya daldıktan sonra uyandırılır ve Rumeli'ye asker göndermesinin asıl sebebinin padişahı tahttan indirmek olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalır. Sabah kadar Filibe'de bir prenslik kurmaya çalışan adamı engellemek istediğini açıklamaya çalışır. Ertesi gün cumadır. Padişah selamlıktan dönerken o da salıverilir ve gazetelerden yerine Kâml Paşa'nın getirildiğini öğrenir.

Sait Paşa sadrazam değilken de sık sık saraya çağırılır. Abdülhamid'in onun bir cariyesini muhbir olarak kullandığını öğrenince bu duruma isyan eder. Saraya ilettiği şikayetin ardından padişah onu saraya çağırır ve hakkında bazı dedikodular dolaştığını, önlem aldığını söyler. Sait Paşa evine dönerken tekrar saraya götürülür. Padişah bu sefer onu o gün şeyhülislamın okuttuğu mevlide kendisini tahttan indirmek isteyen kimseleri toplayıp örgütlemekle suçlar. Sait Paşa yine hapsedilir. Bir süre tutsak kaldıktan sonra kendisini düşünen insanlar olduğunu, onların gereğini yapacağını söyler.

Bunun üzerine padişah onu yanına çağırır. O toplantıyla bir alakasının olmadığını anlaşıldığını belirtir.

Boğaz'da demirlemiş birçok savaş gemisine ek olarak İstanbul'daki azınlıkları korumak için birkaç gemi daha getirileceğini öğrenen padişah Sait Paşa'yı saraya çağırır ve hemen İngiliz elçisine gidip buna engel olmasını istemesini emreder. Sait Paşa gecenin o saatinde gitmenin uygun olmadığını söylese de padişah ona kulak asmaz. Sait Paşa gider, elçi onu kabul etmez. Saraya döndüğünde Rusya elçiliğine de gitmesi gerektiği söylenir. Sabaha doğru gider, elçinin uykuda olduğunu öğrenince geri döner. Evine gidince Almanya elçiliğine de gitmesini emreden bir mektup alır.

Sonuç olarak Sait Paşa gemilerin gelişini engelleyemez ve padişah bunu kasten yaptığını düşünerek onu hapsedmeye karar verir. Sait Paşa bir defa daha hapsedilmek istemediği için İngiliz elçiliğine iltica eder. Bu sefer padişah kendisini kutsal mekânlarda temsil eden feraset vekili Esat Efendi'yi onunla konuşması için elçiliğe gönderir. Sait Paşa Esat Efendi'yi kabul etmeyince Esat Efendi Kuran ile geldiğini söyler. Sait Paşa mecburen kabul eder. Esat Efendi padişah bu konuda yemin ettiğini belirterek eğer evine geri dönerse kendisine hiçbir zarar gelmeyeceği sözünü verir. Bu söz tanıklar huzurunda verilip elçilerce onaylanınca Sait Paşa da evine döner.

Falih Rıfki gelenekçilerin neredeyse tanrılaştırdığı Abdülhamid'in böyle bir adam olduğunu not eder.

Osmanlı Hıristiyanlarına Dair

Falih Rıfki sadece aynı dinden değil aynı mezhepten de olmayanları gâvur ilan eden bir milliyetçilik icat edildiğinden yakınlardan Cevdet Tarihi'nden alıntılar yapar. Ahmet Cevdet Paşa, maliye işlerini yürüten Ermenilerle dış politika işlerini yürüten Rumların Müslümanlar arasında misafir gibi yaşadıklarını yazar. Devletin bunu iyileştirmek yaptıklarını da eksik bulur.

Medreselerdeki eğitim düzeyi düştükçe ve bağımlılık arttıkça Hıristiyanlar hakkında hakaretler edilmeye başlanır. Devlet orduyu besleyemeyecek hâle gelince İstanbul'daki hamallarla esnaflar sefere gönderilir. Bozulan ordudaki askerler Rusya'yla savaşmaya giderken yol üstündeki Hıristiyan köylerini yağmalayıp kadınlara saldırırlar. Bu durumda Rumlar da Rusya'ya desteklemeye başlar.

Bu savaş Kaynarca Anlaşması ile sonuçlanınca Gazi Hasan Paşa deniz kuvvetlerini düzenlerken Akdeniz adalarında yaşayan Rumları donanma olarak alır. Adalı Rumların kullandığı teknelerin büyüklüğü için konan sınır kaldırılır ve Rumlar büyük teknelerle ticaret yapmaya başlar. Birçok yerde Avrupa dillerini bilmeyen devlet görevlilerinin kontrol edemediği bir müfredat işleyen Rum okulları açılır.

Bir ara Mora halkının isyan etmek üzere olduğu İngiltere elçiliği tarafından Bâbüâlî'ye haber verilir. Tercümen Nikola Mora'ya gönderilir. Nikola, isyancıları teşvik ettikten sonra İstanbul'a dönüp yönetimin Mora halkından emin olması gerektiğini söyler. Sonunda sadrazam, Patrik Gregorios'u çağırarak bunlardan haberi olup olmadığını sorar. Patrik hiçbir şey bilmediğini beyan eder. Sadrazam buna inanmayarak patriği patrikhanenin kapısına astırır. Patriğin cesedi üç gün asılı durduktan sonra sadrazamın emriyle Yahudiler tarafından karnına taş bağlanarak denize atılır.

Bu olay Ortodoks Hıristiyanları galeyana getirir ve Rumların isyanını daha da ateşlendirir. Bunun üzerine şeyhülislam konağında toplanılarak ne yapılacağı tartışılır. Sonunda Mora'da ve başka yerlerde isyan eden Hıristiyanların öldürülmesi, köle yapılması, mallarının ganimetten sayılması için her yere fermanlar gönderilir. Bu sırada İstanbul'daki Hıristiyan mahallelerinde yaşayanlara saldırılır, Eğrikapı Kilisesi yağmalanır. Viyana Kongresi'nde köle ticaretinin yasaklanması konuşulurken Rumların köle edilme fikri Avrupalıları Osmanlı aleyhine konumlandırır.

Falih Rıfki, 6-7 Eylül olaylarını, Varlık Vergisi'ni, radikal dini ve milli gazeteleri hatırladıkça 18. ve 19. yüzyıldan çok da farklı olmadıklarına kanaat getirir.

Gerçek Müslümanlık

Falih Rıfki, Ahmet Cevdet Paşa'nın gerçek Müslümanlığın ne anlama geldiğini İslam'ı seçen bir Alman bilginine yazdığı bir mektupta ve Fransa büyükelçisi arasında geçen bir konuşmada gösterdiğini belirtir. Alman bilginine yazdığı mektupta Müslüman olmak isteyen birinin herhangi bir din adamına gerek duymadan Allah'ın tek olduğunu ve Muhammed'in onun elçisi olduğunu söyleyerek kendi kendine Müslüman olabileceğini, Müslümanlığın kimseye zorla benimsetilemeyeceğini, insanlara

ancak tavsiyede bulunulabileceğini, Allah'ın yüklediği bazı borçlar olduğunu, bu borçları ödemeyerek dinden çıkmış olmayacağını, ancak günahkâr olacağını, İslam'da önemli olanın güzel huy olduğunu, güzel huyun da iki kötü arasında yani ifrat ile tefrit arasında bulunduğunu yazar.

Fransız büyükelçisiyle konuşmasına dair de şunu anlatır. Büyükelçi, Bonaport'ın İslam'da Tanrı ile kul arasında herhangi bir din adamı bulunmadığı için eğer dindar olsaydım Müslüman olurum dediğini aktardıktan sonra Bonapart'ın yanıldığını zira İstanbul'da bir ulema sınıfı bulunduğunu söyler. Cevdet Paşa da İslam dinine girmek ve ibadet etmek için bir din adamına ihtiyaç olmadığını, günahları sadece Allah'ın affettiğini ancak Hıristiyanlıkta Hıristiyan olmak için çocuğun vaftiz edildiğini, günahların affı için papazın aracılık ettiğini, cenazenin bile papaz olmadan kaldırılamadığını söyler.

Falih Rıfki bunları alıntılararak meclisteki bazı milletvekillerinin bir küfür kitabı olan Risale-i Nur yerine bunları okuması gerektiğini ifade eder.

Halifelik ve Ahlâk

Falih Rıfki, diyanet işleri başkanının bir zamanlar İstanbul müftüsüyken ahlâkın halifelik kaldırıldığı için bozulduğunu söylediğini duyunca 17. yüzyıldan bir örnek verir. Vezir Yusuf Paşa Hanya'yı haftalarca kuşatır. Sonunda halk direnmekten vazgeçerek aileleri ve değerli eşyalarıyla gidebilirlerse kaleyi terk edeceklerini söyler. Yusuf Paşa bunu kabul eder ve padişaha birkaç cariyeyle iki sütun getirir. Sarayda Yusuf Paşa'nın hiçbir ganimet almadan insanları saldırdığına inanmayanlar padişahı ona karşı doldurur. Bunun üzerine padişah ve halife Yusuf Paşa'yı hapsedmek ister. Valide sultan Yusuf Paşa'nın namuslu bir adam olduğunu söyleyerek onu savununca vazgeçer. Fakat saraydaki dedikodular sonlanmaz. Padişah ve halife Yusuf Paşa'dan Girit'i tamamen almasını ister. Yusuf Paşa mevsimin deniz seferine uygun olmadığı cevabını verince padişah onca masraf ettirip ganimet almadan döndüğü için onu suçlar. Yusuf Paşa onun kılıcını kullanarak kimseyi zor duruma düşürmediğini, memleketine koca bir kaleyi dahil ettiğini hatırlatır. En sonunda padişah ve halife, Yusuf Paşa'yı boğdurtur.

Falih Rıfki bir başka örnek daha aktarır. Halep'in önemli isimlerinden Salkım Mehmet Ağa ölür ve yirmi beş bin kuruş miras bırakır. Vali bu mirası sahiplenir. Bin kuruşluk malı müzayedede iki yüz kuruşa satmış gibi gösterir ve mirasçıları kandırır. Bununla da kalmaz mirasçılara merhumun iş yaptığı tüccarlardan alacakları olduğu yalanını söyler, mirasçılar da bu kişilere dava açar. Vali davalıları tehdit ederek onları da haraca bağlar. Tüm bunları yaparken bir şeyh gibi giyinir, dost meclislerinde tarihi hikâyeler okutur ve kıyamette hâlinin nasıl olacağını sorgulayarak hüznüyle ağlar.

Komünizm Türkiye'de Olsa

Falih Rıfki, Çinlilerin kendilerine iki ayaklı bir Allah bulduğunu söyleyerek Çin'den bir haber aktarır. Li-Teh-hsun adlı bir berber gerçek bir komünist olmak için eski tip tıraşı bırakması ve Mao'nun düşüncesine uygun bir stil belirlemesi gerektiğini düşünerek Mao'nun Çin'deki sınıfların analizini yaptığı kitabını incelemeye başlar. Sonunda on yedi dakikada tamamlanan bir tıraş stili geliştirir. O bunu yaparken başka Çinliler de komünizm öncesi Çin'e özendirdiği iddiasıyla müzeleri basarlar.

Falih Rıfki bunu aktardıktan sonra bağınazlığın sağda da solda da bir olduğunu, bir toplumun dörtte üçü geri olunca her ideolojinin barbarlığa döneceğini ifade eder. Rusya ile Yugoslavya'yı örnek gösterenlerden şikayet ederek Rusya'nın komünist olmadan önce kültürü, endüstrisi ve üniversiteleriyle Batı devletleri arasında yer aldığını, geri kalmış bir Doğu ülkesi olmadığını, Yugoslavya'nın da ne 1912'de kaybedilen topraklar ne de 1878'deki Sırbistan olduğunu söyler. Türkiye'nin diktacı sosyalizmle yönetilmesi durumunda Rusya'ya veya Yugoslavya'ya değil, kızıl muhafızların Çin'ine veya şarap bağlarını tahıl tarlalarına dönüştürmeye çalışan Cezayir'e dönüşeceğine dikkat çeker. Maddi ve manevi karşılığı verilmeksizin insanın yapıcı ve yaratıcı enerjisinin işletemeyeceğini savunarak Çin'in insanları yaya olmada eşitlerken Rusya'nın çalışanların hırsını artırmak için otomobil üretimini artırdığını belirtir.

Bozulan Ulema

Falih Rıfki, Monsieur D'Armon'un seyahatnamesinden alıntı yaparak 16. yüzyılda medreselerde fenni bilimlerin de okutulduğunu, kimsenin kayırılmadığını, kadınların dürüstlük sembolü olduğunu belirtir. İmparatorluğun çöküş sebeplerini rapor hâline getirip Dördüncü Murat'a teslim eden Koçi Bey'in bu sebeplerden en büyüğü olarak ulemanın bozulmasını gösterdiğini ifade eder. Devrimlerin henüz şeriye mahkemelerini kaldırmadığı yıllarda kadılığın karşısındaki yalancı şahit kahvehanelerini bizzat gördüğünü söyler.

Mustafa Kemal Atatürk'in Yorumu

Mustafa Kemal bir gericilik olayı sırasında köşke döndüğünde sonradan Demokrat Parti saflarına katılan dalkavuk bir kişi ona her köylünün kalbinde Mustafa Kemal yazdığını söyler. Mustafa Kemal karşılık olarak bunu bildiğini ama o ismi silip yerine başka bir ismi yazacağını da bildiğini söyler.

İstanbul

Falih Rıfki, Kağıthane'nin yeryüzünün en çirkin yerlerinden birine dönüştüğünü söyledikten sonra Evliya Çelebi'nin Kağıthane ilçesinin eski günleri için kaleme aldıklarını aktarır. Evliya Çelebi her gece top tüfek sesleri duyar ve bu seslerin ne olduğunu merak eder. Arkadaşı çok güzel bir gezinti mekânı olan Kağıthane'den geldiğini söyler. Evliya Çelebi de yanına yiyecek içecek alarak arkadaşlarıyla Kağıthane'ye gider ve oradaki çayın bir kıyısında bir çınar ağacının altına oturur. İki ay boyunca burada şehrin ileri gelenlerinin kurdukları çadırlarda ve otağlarda nasıl eğlendiklerini yakından seyreder. Her ayan otağında sabahlara kadar saz çalınır şarkılar söylenir. Gündüzleri hokkabazlar gösteriler düzenler.

Falih Rıfki'ya göre İstanbul'u fabrikalardan tersanelerden hırsızlardan ve zevksizlerden temizlemedikçe medenileşmenin mümkün olmadığını söyler ve büyük koruların Kağıthane ile Silaharağa'nın çevresine kurulması gerektiğini ekler.

19. Yüzyıldan Haberler

Falih Rıfki 19.yüzyılın ilk yıllarındaki haberleri paylaşır. Buna göre ordu, Yunan askerleriyle baş edemeyince Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım ister. Mehmet Ali Paşa yardım karşılığında Girit'i ister. Fakat sonra Girit'in masrafının çok olduğunu söyleyerek iade eder.

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Bey Anadolu'ya yürüyünce II. Mahmut Rusya çarına sığınır. O Müslümanların buradaki Müslümanlara saldırması nedeniyle öldürülmelerinin farz kılındığına dair fetva çıkartır. Rus askeri Boğaz'a asker yığar. Hatta hatıra kalması için oraya üzerinde Rusça bir not işlenmiş olan bir taş dikerler. Osmanlı'nın Rusya'nın güdümüne girmesinden korkan Batılı devletler de asker gönderince İbrahim Paşa geri döner, şeyhülislam da II. Mahmut'un emriyle fetvayı geri alır.

Saraybosna valisi halka yaptığı zulmün duyulmaması için esnafın üzerine vazife olmayan işlere karıştığını iler sürerek halkın Saraybosna'dan çıkışını engellemek ister. Sadrazam da halkı ticaretten menetmenin mümkün olmadığını cevabını verir.

İlk nüfus sayımının halk tarafından iyi karşılanması için görev şeriye memurlarına yüklenir. Hüseyin Paşa'nın hatırı için Edirne'ye kimse yollanmaz. Adana mütesellimi Ali Bey'in ürkütülmemesi için Adana ve başka birçok vilayet sayılmaz. Yalnız erkekler sayılır.

İlk gazete *Takvimivakayi* kurulur. O vakte kadar şeyhülislamın fetvasıyla izin verilenler dışında hiçbir şey kitap sayılmaz.

Her gün her yere halka zulmedilmemesi için ferman gider. Zira o sıra zulme karşı adalet fermanı göndermekten başka çare yoktur. Fakat bu fermanları taşıyan memurların yol masrafları da halka yüklendiğinden bu da ayrı bir zulme dönüşür.

Hindistan Örneği

Falih Rıfki, Nehru'nun ve kızı Indira Gandhi'nin Hindistan'ı yeni çağ ülkesine dönüştürmek için ellerinden geleni yapan ilericiler olduklarını belirtir. Toplumu geçmişin geleneklerine bağlayan her şeyle savaşacak cesareti bulan Indira Gandhi tıbbın yasaklamadığı her şeyin yenilebileceğini savunarak inek kesimini yasaklamaz. Oysa yabancı bir gazetede çıkan haberde Hindistan'da inek kesimini protesto eden insanların açlığa karşı değil adeta açlık için mücadele ettikleri yazar. Falih Rıfki da böyle sosyolojik engellerin kanunlarla aşılamayacağını, Londra'da sosyal güvenlik yasası çıkarır gibi Yeni Delhi'de kastların kaldırılamayacağını, bu tür problemlerin sadece eğitimle çözüleceğini not eder.

Fakat Türkiye'de maalesef eğitim birliği kurulamaz. Din hocasının anlattığı idealler ne anayasanın ne de cumhuriyetin değerleriyle örtüşmektedir. Bu yüzden Falih Rıfki din adamlarına anayasanın öğretilmesini ve görevlerinin ibadetler konusunda yol göstericilik yapma ve ahlâkla ilgili ayetlere dayanan vaazlar vermeyle sınırlanması gerektiğini savunur.

Bülent Ecevit'e Karşı

Falih Rıfki, Bülent Ecevit'in kendisiyle ilgili söylediklerini aktarıp ona cevap verir. Ecevit, Manisa'daki bir konuşmasında Cumhuriyet Halk Partisinin geçmişte hatalı bir orman politikası takip ettiğini, Falih Rıfki'nin ormanda yaşayan aç insanlar yerine ağacı düşündüğünü ve CHP'ye faydalı biri olmadığını, o yüzden onu bir safra gibi söküp atıklarına memnun olduğunu söyler. Falih Rıfki bu sözlere öfkelenerek hayatı boyunca kendinden bahsetmediğini, kendisini eleştiren birinden öncelikle yazmış olduğu kitapları ve yazıları okumasını beklediğini, her yazısında Türkiye topraklarını çölleşmekten koruma kaygısı güttüğünü, ormanları savunduğunu ama insanları, köylüleri de hiçbir zaman unutmadığını belirtir.

Ecevit'in Atatürk devrinden memnun olmadığını, Rusya'daki gibi sosyalizm yolunda olduğunu, kendisinin partiden onun gibi insanlar yüzünden çekildiğini, Atatürk'ün köylüyü maddi ve manevi olarak kalkındırmayı hedeflediğini, bu uğurda âşâr vergisini kaldırıp bütçenin temel kaynağını kurduğunu, onun ülke huzura kavuştuktan sonra yalnızca on yıl yaşadığını, köylülerle ilgili hedefleri gerçekleşmediyse buradaki sorumlunun 1950'ye kadar başbakanlık yapan İsmet İnönü olduğunu görmek gerektiğini söyler.

Ayrıca, Türkiye'ye gelen Amerikalı bir yazarın Türk köylerinin geri olduğunu görüp cumhuriyetten önce nasıl olduğunu merak ederek Alişar kazısı için gelen bir Amerikalı ekibin yazdığı raporu ele geçirdiğini ve raporda bahsedilen köye gidip köyün hâlâ geri olduğunu ama raporun yazıldığı tarihten çok daha ileri olduğunu kaleme aldığını ekler. Üstelik, Demokrat Parti döneminde hem ormanların yok edildiğine hem de içindekilerin aç bırakıldığına dikkat çeker.

Atatürk'ün ormanları düşünen ama içindeki açları düşünmeyen bir sömürgeci gibi tasvir edilmesine içerleyerek kendisinin, Fransız ve İngiliz ordu ve donanmalarının İstanbul'a girdiğini kendi gözleriyle görmüş, etrafındaki aydınların neredeyse tamamından büyük bir devletin güdümüne girmeye razı olduğunu duyarak ümitsizliğe sevk edilmiş bir nesilden geldiğini hatırlatır. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk o ve onun gibiler için bir kahramandır. Onun fikirlerinin aşırı sağında ya da solunda yer alanlar ideoloji sapıtkanlarıdır.

Falih Rıfki, meclisin açıldığı günlerde Atatürk'ün yanında yer alan fakat sonradan aşırı sağ veya sola meyledenlere bakarak Atatürk'ün öldükten sonra partinin hâlâ kendi partisi olarak kalamayacağından korkmasına hak verir. Zira bir taraf Nurcuların halkı zehirlemesine izin verirken diğer taraf da Atatürk ve yanındakilere bakıp onları burjuva olmakla itham eder. Falih Rıfki ise zaferin kolay kazanılmadığının unutulmaması için Mustafa Kemal'in o günlerdeki refakat zabiti Mahmut Soydan'ın günlüğünden notlara referans verir. Bu notlarda maddi ve manevi tüm zorluklara rağmen kazanılan bir zafer anlatılır.

Georges Benjamin Clemenceau'nun Sözleri

Falih Rıfki Sevri Anlaşması'nın Osmanlı'nın cenaze törenini hazırladığını belirterek o gün konferansa başkanlık eden Georges Benjamin Clemenceau'nun söylediklerini alıntılar. Clemenceau tarihte birçok Türk başarısı ve Türk felaketi olduğunu, başarıların yabancı bir toplumun Türk egemenliği altına alınmasından, felaketlerin ise bu toplumların Türk egemenliğinden kopmasından ibaret olduğunu söyler. Türk egemenliğine giren bir ülkenin maddi refahıyla medeniyet seviyesinin düşmediğinin, yine aynı şekilde Türk egemenliğinden kurtulan bir ülkenin de maddi refahıyla medeni seviyesinin artmadığının görülmediğini ifade ederek Türklerin savaşta kazandığını barışta maddi ve manevi olarak besleyecek yeterliliği gösteremediğini savunur.

Umutsuz Aydınlar

Falih Rıfki bazı aydınların isimlerini verir. Velid Ebüzziya, ilk Kuvayimilliyeye röportajlarını veren gazete *Tasviriefkâr*'ın sahibidir. İşgalcilere karşı çıktığı için Malta'ya sürülür. Yunus Nadi, Mustafa Kemal'in ardından Ankara'ya giderek Yenigün gazetesini çıkarır. Cumhuriyet gazetesinin kurucusudur. Halide Edip, milliyetçi bir Türk kadın yazar. Necmettin Sadak, sosyolog ve Türkolog Ziya Gökalp'in hocası. Ahmet Emin, gazeteci ve yazar.

ABD arşivlerinden üzerinde bu kişilerin imzalarının bulunduğu, 5 Aralık 1918 tarihli bir belge çıkarılır. Belge Woodrow Wilson'a verilen bir dilekçedir. Dilekçede, ülkedeki din ve ırk meselesinin çözümlenemeyeceği, o nedenle duruma ABD'nin müdahale edip ülke yönetimine belirli şartlar dahilinde en az on beş en fazla yirmi beş yıl el koyması talep edilmektedir.

Falih Rıfki, o dönemin aydınlarının bile tek umudunun başka devletlerin güdümüne girmek olduğunu, nasıl bir umutsuzluk içinde bocaladıklarını göstermek için bu belgeden bahseder. Hatta İsmet Paşa ile Refet Paşa'nın bile Amerikan mandasından başka çıkış yolu görmediklerini ve ülkedeki solun 1918 aydınlarının yolundan gittiğini ekler.

İstanbul'un Alınması ve Kurtarılması

Falih Rıfki, İstanbul'un kutlamak için iki sebebi olduğunu söyler. Biri alındığı için diğeri kurtarıldığı için. Alan, Osmanlı padişahı olan II. Mehmet. Kurtaransa Mustafa Kemal Atatürk. Mehmet Vahidüddin İstanbul'u Sevr Anlaşması'nda düşmanlara teslim eder. Yani, alan da veren de Mehmet'tir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk tam bir zafer kazanarak İstanbul'u uluslararası idare edilen bir şehir olmaktan kurtarır. O nedenle Falih Rıfki, İstanbul'un alınışı gününde Mustafa Kemal Atatürk'e düşmanlık edilmesine içerler.

Kapitalizm: Geleceğin Rejimi

Falih Rıfki, geleceğin rejiminin ne olacağını sorgulayarak gazeteci Raymond Cartier'in yaptığı bir araştırmayı aktarır. Bu araştırmaya göre Amerika'nın nüfusu yüzyılın başında 75 milyonken artık 200 milyona yakındır. Herkes daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Marksizm 1914 yılının ocak ayında Henry Ford tarafından sarsılmıştır. Ford, çalışma saatlerinin sekize indiği bir dönemde ücretleri artırarak patronları çıldırtır fakat birkaç yıl sonra dünyanın en zengin adamlarından biri olur. ABD'de hizmet yani emek pahalı ürünlerse ucuzdur. Halk büyük şirketlerden hisse satın almaktadır. Geleceğin rejimi halk kapitalizmidir. Böylece servet halk içinde yayılır. Falih Rıfki bunlardan yola çıkarak insanlık için iyi olan ne varsa onu Batı'nın bulduğunu belirtip Batı'nın yolundan ayrılmamak gerektiğini söyler.

İsrail Örneği

Falih Rıfki, İsrail halkının Orta Doğu ve Afrika'dan geldiğini, çoğunun cahil olduğunu ama yönetimdeki azınlığın iyi bir eğitimle bir kuşakta büyük bir değişim yarattığını ifade eder. Türkiye'de çokça hekime, mühendise, avukata, mimara, subaya rastlandığını ancak bir entelektüele rastlamanın kolay olmadığını söyler.

İsrail'de partilerin birbiriyle çatışmasına rağmen ordunun yönetime el koymadığını, ordunun sivillerin emrinde olduğunu belirtir. İsrail'den iki ders almak gerektiğini savunur. Birincisi, toplumu tepeden tırnağa laik eğitim sistemiyle eğitmek. İkincisi, İsrail'i yakından incelemek. Zira İsrail Osmanlı'nın eski bir çölünü medeni bir ülkeye dönüştürmüştür.

Batıl İnançlar

Üçüncü Mustafa, savaş için uğurlu bir gün bulması ve iyi bir komutan seçmesini kolaylaştırması için bir müneccim önermesini istemek üzere Prusya Kralı Üçüncü Fredrik'e bir elçi gönderir. Kral bu isteği ciddiye alır ve alay etmez. Ona tarih okumasını ve eski deneyimleri öğrenmesini, iyi bir ordu kurmasını ve orduyu barış zamanında bile savaş zamanında gibi zinde tutmasını ve hazineyi boş bırakmamasını tavsiye eder.

Üçüncü Selim bir sadrazam seçmek için şeyhülislamdan istihareye yatmalarını ister. Ertesi gün şeyhülislam hiçbir şey görmediğini söyler. Daha sonra kendi rüyasına Hasan Paşa girdiği için mührünü ona verir. Hasan Paşa ölür. Bu sefer tüm Rumeli vezirlerinin adlarını birer kağıda yazdırıp kura çektirir. Falih Rıfki, orduyu modernleştirme girişiminde bulunan ve tıp okulları açan Üçüncü Selim'in aynı kişi olduğunun altını çizer.

Kanun Yetmez

Afgan Kralı Emanullah Han Türkiye'ye geldikten sonra reform hevesiyle ülkesine geri döner ve hemen peçeyi kaldırmak ister. Bu haberi okuyan Atatürk onun acemice davrandığını düşünür. Nitekim, kral tacından olur.

Falih Rıfki eğitimden geçmeyen Müslüman ülkelerinde kanunların yeterli olamayacağını belirterek Reşit Paşa ile ilgili bir anı aktarır. Reşit Paşa İslahat Fermanı'nı okuduktan sonra kendisini ziyaret eden İngiliz elçisine gayri müslimlerle Müslümanları artık eşitlediklerini söyler. Bunun üzerine elçi bundan sonra nasıl Müslüman bir erkek Hıristiyan bir kadınla evlenebiliyorsa Müslüman bir kadının da

Hıristiyan bir erkekle evlenebileceğine sevinir. Paşa yerinden sıçrayarak öyle bir şeyin olamayacağını söyler.

Falih Rıfki, medeni kanun sayesinde İtalya'nın Vietnam elçisinin eşinin bir Türk kadını olduğunu ve Türk erkeklerinin de birden fazla kadınla evlenemediğini ifade eder. Fakat meclisteki herkesin bir köylü yobazına hoş görünmek için korku içinde yaşadığını ve bu kurallar delindiğinde bu korku yüzünden sesini çıkaramayacağını da ekler. Nitekim, Varlık Vergisi oylanırken de mal güvenliğinin hiçe sayıldığını ve İsmet İnönü'nün hissesi bulunan kooperatifte "Hıristiyana hisse verilmez" maddesi bulunduğunu hatırlatır.

Temalar

Geçmiş Falih Rıfki vakanüvislerin yazılarına referans vererek değişen şeylerin önemine dikkat çekmek ister. Orduda yenileşme hareketini başlatan III. Selim istiharelerden medet umar. Yine yenileşme hareketleriyle bilinen II. Mahmut, ordu başarısız olduğunda hemen başka devletlere sığınır ve din kardeşlerini öldürebilmek için şeyhülislamdan fetva ister. Gericilerin yücelttiği II. Abdülhamid, paranoyaları sebebiyle her fırsatta sadrazamı hapseder. Falih Rıfki bunları vakanüvislerden öğrenir ancak işgal altındaki İstanbul'u bizzat görür. Gençliğini ülkenin en aydın isimlerinin büyük bir devletin güdümüne girmek için dilekçe yazacak kadar ümitsiz olduğu bir dönemde geçirir. Tüm bunları kurulan cumhuriyetin değerinin anlaşılması için tekrar tekrar aktarır.

Sürecin önemi Mustafa Kemal Atatürk birçok reformu tepeden inme bir şekilde gerçekleştirir. Fakat o noktaya gelene dek etrafındaki birçok gericiye taviz verir. Cumhuriyetin ilanından önceki mecliste alkollü içkinin tüketilmesini yasaklayan hocalara karşı çıkmaz. En güçlü olduğunu hissettiği zamanda cumhuriyeti ilan eder. Demokrasi ideali için gerekli koşulların oluşması gerektiğine inanır. Kendi otoritesi çiğnenmediği sürece mecliste farklı partilerin ve bağımsız vekillerin yer almasını destekler. Devrimleri ayrı tutarak her konuda tartışılmasını sağlar. İdealinde halkın egemenliği vardır fakat bu, onun uzun vadede erişmeyi hayal ettiği amaçtır. Falih Rıfki, Atatürk'ün bu ideali gerçekleştirmek için başlattığı sürece dikkat çekerek amacın henüz gerçekleşmemiş olmasından onun sorumlu tutulmamasını talep eder.

Eğitim Falih Rıfki'nin hararetle dillendirdiği en büyük sorun ülkede eğitim birliğinin kurulamamasıdır. Devletin okulunda resim, heykel ve müzik dersi verilirken dini kurumlarda bunların lanetlenmesidir. Bu nedenle de demokratik bir toplum olmak imkânsızdır. Bu konuda verdiği en büyük örnek İsrail'dir. İsrail devletinin toplumu bir kuşakta ne kadar dönüştürdüğüne hayranlık duyar. Hahamların medeni kanunu çiğneyecek herhangi bir adım atmamasından çok etkilenir. Fakat Türkiye'deki ilerici siyasetçilerin bile gerici seçmenlerden korkarak hareket etmesinden şikayet eder. Bu nedenle, eğitilmemiş bir halkın demokratikleşmesinin mümkün olmadığını, böyle bir toplumda seçimlerin ancak gericiliğe hizmet ettiğini ifade eder.

Sol karşıtlığı Falih Rıfki, Bülent Ecevit'i ve Atatürk'ün çizgisinden sola kayan siyasetçileri şiddetle eleştirir. Rusya'nın komünizm öncesinde endüstriyel ve kültürel birikimi olan bir ülke olduğunu fakat buna rağmen komünizmle verimliliğini artırmak yerine düşürdüğünü, Türkiye'nin sosyalleşmesi durumunda Rusya'ya değil, baskıcı bir Müslüman ülkesine benzeyeceğini ifade eder. Geleceğin rejimini ABD'de arar ve kapitalizmi ideal düzen olarak benimser. Böylece, Soğuk Savaş yıllarında kaleme aldığı bu eserinde safını da belirtmiş olur.

Çevre Bilinci Falih Rıfki, Bülent Ecevit ile yaşadığı ideolojik çatışmayı orman politikalarındaki farklı tutumlarıyla ifade eder. Falih Rıfki ormanların yok edilmesine karşı çıkarken, Bülent Ecevit ormanların içinde kendilerine yerleşim yeri kurmaya çalışan insanları öncelikli tutar. Falih Rıfki bu konudan derinlemesine bahsetmese de hükümetin orman politikalarını önemseyen tavrıyla doğayı öncelleyen bir çevre bilincine işaret eder.

Bibliyografya

Atay, Falih Rıfki. *Atatürk Ne İdi?* İstanbul: Pozitif, 2022. [1968].